

TOESPRAAK THOMASKERK AMSTERDAM zondag 11 april 2021

Verhalen na de dood van Jezus

Alex van Heusden

Een gedicht, om te beginnen. Het gaat zo:

Er was de juffrouw die aan ons vroeg wie van ons wel in Jezus' plaats had willen sterven. Ik stak mijn vinger op. Ik zag mezelf al. Op de helling van gras naast de Barneveldse beek. Aan een groot houten kruis. Ik dacht niet aan de pijn. Wel aan het feit dat ik na drie dagen weer uit de dood zou opstaan en dat ik dan een held was. Het opsteken van mijn vinger was niet het goede antwoord. Het goede antwoord was dat Jezus de enige was die dat zou willen, die dat kon, die dat voor de mensen overhad.

Dit parlandogedicht is van Tjitske Jansen, uit haar bundel *Koeriekoeleem*. Een catechese-zondagsschooltafereel, in Barneveld of daar ergens in de buurt - de *Bible Belt*. Je zou het een voorbeeld van drang tot navolging van Jezus, *Imitatio Christi*, kunnen noemen, maar dan wel door een eigengereid kind, dat heldendom nastreeft. Niets mis mee. Ik kan me er van alles bij voorstellen. Kinderen en hun fantasieën. Alleen, Jezus was geen held, niet op die manier. Hij zette zich in voor een andere, nieuwe wereld, maar koos niet voor de dood aan de schandpaal. Hij werd vermoord omdat anderen hem kwijt wilden, omdat zij aan de macht wilden blijven. En daarna begonnen verhalen rond te zingen: dat hij de dood zou hebben doorstaan, dat hij zijn graf zou hebben verlaten.

Er is iets met die verhalen. Ze zijn verre van triomfalistisch. Ze nodigen niet uit tot halleluja-gezang. Daar is, na het jaar 70 van de eerste eeuw, ook geen enkele aanleiding toe. In dat jaar werd Jeruzalem, stad en heiligdom, verwoest door het tiende Romeinse legioen onder aanvoering van Titus, de latere keizer. Met de verwoesting van Jeruzalem kwam een einde aan de grote Joodse opstand tegen Rome die vier jaar duurde (66-70) en bekend staat als de Joodse Oorlog.

Die zogeheten Joodse Oorlog tegen de Romeinse bezettingsmacht ontaardde in een burgeroorlog. Drie Joodse guerrillalegers bonden de strijd aan met elkaar om de hegemonie over Jeruzalem. De frontlijnen liepen dwars door de stad. Het tiende Romeinse legioen keek op enige afstand toe en wachtte af.

Tijdens het beleg van de stad waagden inwoners zich, door honger gedreven, buiten de muren. Ze werden genadeloos opgepakt, vijfhonderd of meer op één dag, en gekruisigd - daar moest een afschrikwekkende werking van uitgaan. Een ooggetuige schrijft: 'Het aantal was zo groot, dat er nauwelijks genoeg ruimte was voor de kruisen en dat er nauwelijks genoeg kruisen waren om iedereen op vast te spijkeren' (Flavius Josephus, *De Joodse Oorlog* V, 451). Jeruzalem na de verwoesting is één groot massagraf. Duizenden doden liggen er onder de puinhopen. Alle termijnen lijken verstreken. Dit is het einde. Wat nu?

De verhalen over Jezus, de evangeliën, die bekende vier, zijn geschreven ruim veertig jaar na zijn dood, na het rampjaar 70. Die vier verhalen proberen een antwoord te geven op die vraag: wat nu? Hoe verder, nu alle termijnen lijken verstreken? De messias zou komen, de bode van een nieuwe wereld, maar de messias is niet gekomen. Het messiaanse project van bevrijding is uitgelopen op een mislukking. Ten overstaan van dit zwarte gat moet het verhaal over Jezus opnieuw worden verteld.

En zo, rondom dit verhaal in vier varianten, houden de volgelingen van Jezus, bijeenkomend in kleine groepen, de gedachtenis aan hem levend: hoe hij bevrijding bracht en nieuw leven gaf; hoe hij hen solidariteit leerde, op te komen voor elkaar in economisch moeilijke omstandigheden, weerstand te bieden aan onderdrukking; hoe hij hen leerde elkaar vast te houden. Zijn volgelingen beleefden dat, met een woord van Martinus Nijhoff, als 'een voorgoed begonnen begin'.

Hoe waar dit ook mag zijn, het neemt niet weg dat Jezus' leerlingen ook strijd leverden met elkaar, richtingenstrijd. Het ging niet altijd hartelijk toe tussen verschillende groepen, *ecclesia's*, 'gemeenten', in de vroege messiaanse beweging. De laatste verhalen uit het evangelie van Johannes laten daar geen twijfel over bestaan. Zo hoorden wij vorige zondag, de morgen van Pasen, over Simon Petrus en die anonieme andere leerling, hoe zij een wedloop naar het graf aangingen, gealarmeerd als zij waren door Maria van Magdala: er zou een graf-roof hebben plaatsgevonden. Het dode lichaam van Jezus is verdwenen.

Ze gaan rennen, die twee. Een wedstrijd? Met de vraag wie wint? Is dat geen anachronisme? U moet weten dat er toen al vele eeuwen georganiseerde sportbeoefening plaatsvond. En loopnummers waren buitengewoon populair. Een wedloop dus. En die andere leerling is sneller dan Simon Petrus en bereikt als eerste de finishlijn: de ingang tot het graf. Hij mag zich kronen met de krans van de overwinning.

Maar dan, hij ziet, vooroverbuigend, de windsels liggen, hij weet dat het lichaam van Jezus daar niet meer is, in het graf, en hij blijft buiten. Hij gunt het Simon Petrus, de verliezer van de wedloop, om vóór hem het graf binnen te gaan. Daar in het graf ziet hij niet enkel de windsels liggen, maar ook de zweetdoek, die het hoofd van Jezus bedekt had, apart opgevouwen op een andere plaats. Nu is aangetoond: er heeft geen graf-roof plaatsgevonden, het lichaam van Jezus is niet gestolen. Grafrovers en dieven hebben altijd haast, zij laten de boel niet netjes achter.

Nu gaat de andere leerling naar binnen, hij ziet, hetzelfde als Petrus zag, maar, zo staat er, 'hij vertrouwde'. De eerste, de winnaar van de wedloop, die tweede werd, komt als eerste tot vertrouwen. Wat begint hij te vertrouwen? Dat Jezus, gestorven aan het kruis, niet meer ligt in het graf, dat hij leeft. In dat graf is geen dood meer. Jezus heeft zijn uittocht volbracht op het feest van Pascha en is opgestaan naar de nieuwe, komende wereld - die waarvan de oude Schriften getuigen. Het verhaal over Jezus, zijn leven en dood, is een hoofdstuk in het grote verhaal over mensen die verlangen naar bevrijding uit deze verschrikkelijke wereld met oorlog en terreur, fronten en getto's, honger en dorst, tranen die moeten gedroogd.

De andere leerling, die naamloze, bevriend met Jezus, aldus het verhaal, is de eerste die tot vertrouwen komt. Eerder dan Simon Petrus. Niet alleen rent hij harder dan zijn medeleerling, ook is hij hem en alle anderen vooruit in zien én vertrouwen. In het evangelie van Johannes is hij de voorganger en het boegbeeld van een messiaanse *ecclesia* die niet hoeft te rekenen op enige sympathie van die andere, veel grotere *ecclesia* die zich beroept op Simon Petrus.

Dit verhaal draait om 'zien' en 'vertrouwen'. Zo ook het verhaal van deze morgen van Beloken Pasen, over Thomas, bijgenaamd Didymus, wat 'Tweeling' betekent. Volgens enkele vroegchristelijke legendes was hij de tweelingbroer van Jezus en zo'n exacte kopie van zijn broer dat hij gezien werd als fysiek bewijs van diens opwekking uit de doden. Ze zagen Thomas, de mensen, en meenden Jezus te zien. Alsnog 'halleluja'. Hij zou het christendom naar India hebben gebracht. Daar heb je ze nog altijd, zogeheten Thomas-christenen.

Als de andere leerlingen hem zeggen, Thomas, 'Wij hebben de heer gezien', vraagt Thomas om bewijzen. Hier is niet aan de orde *of* die leerlingen iemand hebben gezien, maar of die iemand de door Rome gekruisigde is. Dat kan niet waar zijn, meent Thomas: een messias die de merktekens van de dood in zijn lichaam draagt, kan geen messias zijn - geen bron van hoop op bevrijding. De wonden zien, is voor Thomas niet voldoende. Hij moet ze aanraken, voelen - of het wel echte wonden zijn, niet de triomfantelijke decoraties van zoveel vrome beleving rond Goede Vrijdag. 'Als ik niet mijn vinger in het merkteken van de nagels steek, niet mijn hand in zijn zijde steek, vertrouw ik beslist niet.'

De deuren blijven gesloten. De messiaanse ecclesia heeft zich nog niet over de angst voor de dodelijke macht van het heersende systeem heengezet. Tot drie keer zegt Jezus zijn leerlingen: 'Vrede voor jullie!' *Sjalom*, heel-wording, herstel, genezing - toegesproken in tijden van oorlog en verwoesting.

De derde keer 'Vrede voor jullie!' is voor Thomas de eerste keer. Heeft hij zijn handen gestoken in de zijde van Jezus? Dat wordt niet verteld. Alsof het genoeg was om te zien en de woorden van Jezus te horen: 'Wees geen trouweloze, maar een getrouwe.'

Trouw aan wat? Vertrouwen waarin? Aan de mogelijkheid de dood te overwinnen? Welke dood? De dood toegebracht door het Romeinse systeem, als voornaamste machtsinstrument, in naam van Caesar - de dood van Jezus aan het kruis en van duizenden Joden in het jaar 70. Die dood overwinnen, dat systeem neerslaan en vernietigen, in die mogelijkheid fiducia hebben - tot die 'geloofsbelijdenis' is de gemeente geroepen, ook in onze dagen, in deze wereld.

Als Thomas zich verootmoedigt en belijdt: 'Mijn heer en mijn God' - dus: Jezus, de gekruisigde, is heer en God - dan neemt hij geen voorschot op de belijdenisteksten van latere concilies. 'Heer en God', *dominus ac deus*, zo liet Caesar Domitianus zich aanroepen. Het evangelie van Johannes zegt daartegenin: de messias is *dominus ac deus*. Welke messias? De messias gekruisigd - en opgewekt uit de doden? Precies dat laatste kun je niet zien. Dat vraagt om vertrouwen.

Ach ja, vertrouwen. Fiducie. Geloof. Maar intussen: duisternis is de ijzeren wet van deze wereld. Hoe mensen over de kling worden gejaagd, verdwijnen in massagraven, hun namen uitgewist. Dat gebeurt op grote en op kleine schaal. We zien en herkennen de beelden - niet te bevatten wat er allemaal gebeurt. Hoe moeten we daarmee omgaan? We weten het niet. Maar dan is de beproeving groot er helemaal niet mee om te gaan - om je af te keren, je ogen te sluiten. 'Sta op en bid - dat je niet bezwijkt aan de beproeving', zei Jezus in het uur van zijn wanhoop. De beproeving is het cynisme: het wordt toch nooit wat. Moedeloosheid is de beproeving: dat er niets ten goede zal veranderen, die stemming. Bezwijk niet aan die beproeving.

Elkaar bevrijden. Hoe doe je dat? Je moet elkaar genezen van vooroordelen, van 'wij' tegenover 'zij', van harde, honende taal die mensen opzet tegen elkaar.

Overall waar wij leven en werken, zijn mensen gevangen in angst, schaamte, gewontes, minderwaardigheidsgevoelens - in wat al niet. Hopen op een nieuwe wereldorde betekent ook en misschien wel allereerst dat je bij jezelf te rade gaat hoe je zou kunnen bijdragen aan de bevrijding van mensen dicht om je heen. Hoe kunnen we het lot van ook maar een paar mensen helpen verlichten?

We hebben een verhaal, een grote vertelling over telkens weer nieuw begin maken. En we hebben elkaar. Of niet soms?

Zeg 'amen' - zo moge het zijn.